

Monod a Chomsky

Radek Čech

Zřejmě není náhoda, že se J. Monod ve své stati odvolává k lingvistovi N. Chomskému, byť jen krátce. Nevelký rozsah totiž nutně nemusí znamenat, že paralely mezi oběma vědci nejsou hlubší, než by se snad na první pohled mohlo zdát.

Jméno N. Chomského je v lingvistice nerozlučně spjato se vznikem a rozvojem generativní gramatiky, jež v průběhu 60. let ovládla hlavní proud lingvistického myšlení. Nebyl by to jistě však samotný fakt, že se Chomsky stal vůdčí osobností jednoho vědního oboru, který by způsobil jeho popularitu i za hranicemi lingvistiky a vyvolal potřebu se na něj odvolávat. Vždyť nástup generativní gramatiky, který bývá označován za revoluci v lingvistice, příliš nenaznačoval, že by nové pojetí přinášelo něco významně důležitého z hlediska jiných vědních oborů. V *Syntaktických strukturách* (Chomsky, 1966a), první publikované knize generativní gramatiky, je Chomského cílem čistě formální popis jazyka. Lingvistika by podle něj měla vytvořit kompletní popis lidských jazyků, přičemž jazyk je brán jako množina gramaticky správně utvořených vět: „Základním úkolem lingvistické analýzy jazyka L je oddělit gramatické posloupnosti, jež jsou větami L, od negramatických, jež větami L nejsou, a prostudovat strukturu gramatických posloupností. Gramatika jazyka L bude tedy prostředek, který generuje všechny gramatické posloupnosti L a žádné negramatické.“ (Chomsky 1966a, s. 14). Novost Chomského je dána především navrhovaným formalismem a postulováním rozdílu mezi množinou gramatických a negramatických vět, který je jedním z nejdůležitějších rysů generativní gramatiky dodnes. Domnívám se, že pokud by *Syntaktické struktury* představovaly definitivní podobu generativní obecné teorie jazyka, Chomského přístup by sice mohl být zván „revolucí“ v lingvistice, neměl by však zřejmě žádný významnější ohlas za jejími hranicemi.

To, co způsobilo zájem o lingvistiku mimo ni samotnou, je Chomského obecná teorie jazyka představená v druhé polovině 60. let (Chomsky 1965, 1968). Chomsky především rozpracoval myšlenku, která je již implicitně obsažena v rozlišování mezi gramatickými a negramatickými větami. Pokud totiž od gramatiky požadujeme, aby generovala pouze gramatické věty daného jazyka, musíme určit kritérium, na základě kterého rozlišíme věty gramaticky vadné od bezvadných, např.:

(1) **Náhoda jsou nutno*

(2) *Náhoda je nutná*

Díky čemu naprostá většina lidí mluvících česky označí větu (1) za negramatickou a větu (2) za gramatickou, byť ji třeba nikdy v životě neslyšela? Podle Chomského je to dáno určitou specifickou *schopností* člověka. Na tuto *schopnost* se od poloviny 60. let zaměřuje Chomského pozornost a ona se stává centrálním a nejdůležitějším bodem, na kterém buduje svou obecnou teorii jazyka. A je to právě Chomského pojetí této schopnosti a její propojení s lingvistickou teorií, díky kterému se staly jeho názory na povahu jazyka zajímavými i pro nemalou řadu psychologů a biologů, J. Monoda nevyjímaje.

Podle Chomského je především naprosto neadekvátní chápat přirozený jazyk pouze jako soubor jevů a lingvistiku jako vědu, která bude zkoumat jazyk tak, jak se projevuje v komunikaci (use of language). Takový přístup je podle něj totiž nepřijatelně zjednodušující a vede k opomíjení těch nejdůležitějších vlastností jazyka. Pro správné pochopení fungování jazyka je nezbytné poznat principy, které používání jazyka umožňují. Tyto principy jsou však kvalitativně *naprosto* odlišné od jazyka, který je pozorovatelný – podle Chomského se jedná o specifický typ mentální organizace (Chomsky 1968, s. 62), jenž stojí v základu jazykového chování každého člověka a dělá ho vůbec možným. Je to ona výše zmíněná *jazyková schopnost či znalost* (Chomsky pro ni používá různá označení – nejčastěji se mluví o jazykové kompetenci (*competence*), podobný význam však mají i později používané termíny *faculty of language*, *i-language*, *universal grammar*), která každému člověku umožňuje nejen rozlišovat mezi gramatickými a negramatickými větami, ale především tvořit zcela nové věty a rozumět jim. Jelikož Chomsky vnímá jazykovou kompetenci jako jádro, „esenci“ jazyka a chápe ji jako vrozenou lidskou schopnost, zcela záměrně lingvistiku implementuje do rámce psychologie a považuje ji za její součást (tamtéž, s. 76), a navíc otevírá problémy, které jsou zodpověditelné jen prostřednictvím biologie v nejširším slova smyslu – jde zejména o otázky vrozenosti a evoluce (srov. Hauser – Chomsky – Fitch, 2002).

Je tedy snad zřejmé, že to byla hlavně Chomského heuristika, která vedla k jeho popularitě za hranicemi lingvistiky. Chomsky vyslal do vědeckého světa jasnou a novou zprávu o jazyce: odborné lingvistické analýzy a pojetí jazyka jako specifické schopnosti, se kterou se lidé rodí, se vzájemně podporují, otevírají pole dalším interpretacím a vedou k novým konsekvencím. Navíc jsou Chomského argumenty racionální, relativně jednoduché a intuitivní – každý má přece zkušenost s rozuměním zcela nových větám a jejich tvořením, stejně jako se schopností rozeznat gramaticky správně vytvořenou větu od věty negramatické. Sledujme, jak s touto zprávou naložil J. Monod.

J. Monod se na Chomského odvolává v souvislosti se třemi vlastnostmi jazyka – invariantností, vrozeností a kreativitou.

Invariantnost ležící na pozadí obrovské rozmanitosti je velké téma, které oba spojuje. Stejně jako se Monod ptá, „co mají společného sinice, nálevník, chobotnice a člověk“ a odkazuje nejprve k objevu buňky a pak zejména k „naprosté jednotě veškerého živého světa na mikroskopické úrovni“, tak i Chomsky vidí za zjevnou a bohatou variantností přirozených jazyků jasnou jednotu. Možná dnes už takový pohled vypadá samozřejmě (např. v souvislosti s bádáními o jazykových univerzáliích i mimo generativní lingvistiku), ale je třeba říct, že Chomsky se tímto postojem postavil do opozice vůči silné americké lingvistické tradici, která na základě studia domorodých jazyků dospěla k závěru, že jazyky jsou radikálně odlišné. Důležitý však není jen samotný poukaz na invarianty v jazyce, ale jejich povahu. Pro Chomského nejsou zajímavé tzv. substantiální univerzalie (substantive universals), jako je např. přítomnost vokálů ve všech jazycích, ale jde mu o univerzalie formální (k rozdílu mezi oběma typy univerzálií viz Comrie 1981, s. 15nn). Formální univerzalie jsou elementy, podmínky a formy organizace jazyka tvořící to, co Chomsky nazývá „univerzální gramatikou“ – mezi principy univerzální gramatiky patří např. principy, které rozlišují hloubkovou a povrchovou strukturu jazyka a které vymezují množinu omezení pro transformační operace vztahující se k hloubkové a povrchové struktuře jazyka (Chomsky 1968, s. 63). Chomského univerzalie jsou abstraktním

systemem, který není přímo pozorovatelný a který se nedá formulovat v pojmech souvisejících s verbálním chováním (tamtéž, s. 6). Je to něco „za“ pozorovatelným jazykem.

Je zřejmé, že J. Monoda musel zaujmout nejen samotný fakt existence invariantnosti v jazyce, ale především způsob, jak je vymezena a jak je k ní přistupováno. U Chomského se totiž nejedná o hypotézu snažící se objasnit komplikovaný svět jazyka jako pozorovatelného jevu, nýbrž o „konzervační postulát“, použijeme-li Monodova vlastní slova. A jestliže Monod dále píše, že existence invariantnosti, která je považována za vrozený prvek (o vrozenosti viz dále), jistě filosofy a antropology pohoršuje, „protože v ní rozpoznávají návrat ke karteziánské metafyzice“, je třeba zdůraznit, že návrat ke karteziánství je u Chomského explicitní a velmi důrazný (srov. zejména Chomsky 1966b). Chomsky totiž považuje empirismus (samozřejmě nejen v jazykovědě) za nepřijatelně zjednodušující přístup, který opomíjí hlubší, skryté principy, jež nemohou být objeveny v jevech ani odvozeny ze systematického zpracování dat, a prohlašuje se tak za přímého pokračovatele racionalistické lingvistické školy a karteziánství obecně.¹ Je podle něj poctivé přiznat, že jsme v poznání principů, na jejichž základě funguje jazyk, za tři sta let vůbec nikam nepokročili.² Empirický přístup, který podle Chomského předčasně a neadekvátně odmítl racionalismus, totiž nemůže přinést nic zajímavého, protože „nemožno skúmať získavanie alebo použitie jazyka rozumným spôsobom bez toho, že by ste mali nejakú ideu o získvanom alebo používanom jazyku“ (Chomsky 1995, s. 17). A pokud se přeci jenom empirici pokoušejí vytvořit modely jazykové kompetence (jak jsme viděli výše, právě ta je podle Chomského onou adekvátní ideou jazyka), jsou tyto modely „také triviálně, že si můžeme dovolit ich ignorovat“ (tamtéž).

Sledujme-li na druhou stranu zase Monodova slova o karteziánství a empirismu³, je jasné, že shoda mezi oběma vědci je hlubší, než by se na první pohled z těch několika málo odkazů v Monodově eseji, mohlo zdát. Chomského přístup k jazyku, a zejména pak ve vztahu k invariantům, totiž bezesbytku naplňuje Monodovo tvrzení, že „ve vědě je a zůstane prvek platonismu, jehož odstraněním by se věda zhroutila“. A právě tato hlubší shoda pravděpodobně také vysvětluje, proč se Monod při odkazech na invarianty odvolává na Chomského, ale nikoliv třeba na J. Greenberga, jenž si studiem jazykových univerzálií získal také široký věhlas (Greenberg 1963). Greenberg byl totiž empirik...

O tom, že všechny přirozené jazyky sdílejí některé společné vlastnosti, dnes asi nikdo nepochybuje. To, co však mezi mnohými vyvolává vášnivé spory, je otázka jejich interpretace, přičemž jeden z nejdiskutovanějších problémů souvisí s postojem k *vrozeným* předpokladům používat jazyk. Spor se nevede

1 „Philosophical grammar, very much like current generative grammar, developed in self-conscious opposition to descriptive tradition that interpreted the task of the grammarian to be merely that of recording and organizing the data of usage – a kind of natural history. It maintained – quite correctly, I believe – that such a restriction was debilitating and unnecessary and that, whatever justification it may have, it has nothing to do with the method of science – which is typically concerned with data not for itself but as a evidence for deeper, hidden organizing principles, principles that cannot be detected „in phenomena“ nor derived from them by taxonomic data-processing operations“ (Chomsky 1968, s. 13n)

2 „Honesty forces us to admit that as far as today as Descartes was three centuries ago from understanding just what enables a human to speak in a way that is innovative, free from stimulus control, and also appropriate and coherent.“ (Chomsky 1968, s. 11)

3 „Zde se zase opakuje konflikt mezi těmi, pro něž pravda spočívá pouze v konkrétním objektu, aktuálně a zcela přítomně, a těmi, kteří za objektem hledají jakousi ideální formu, která je za objektem skryta. Jsou pouze dva druhy učenců, jak uvedl Alain: ti, jimž se ideje zamlouvají, a ti, kteří je nenávidí. Ve světě vědy si oba uvedené postoje nadále oponují a jejich neustálé spory jsou pro vědecký pokrok nezbytné. Lze jen litovat, že tento pokrok, k němuž přispívají i ti, co idejemi pohrdají, je opakovaně usvědčuje z omylu.“

o to, *zda* je něco vrozeno, ale *co* je vrozeno. Pokud by zůstalo u tvrzení, že se lidé rodí s obecnou schopností, která umožňuje používat jazyk, nebylo by ani snad o co se svářit. Ale Chomského výroky, že se jako lidé rodíme vybaveni specifickou abstraktní architekturou všech možných lidských jazyků, že se tedy de facto jedná o významnou část gramatiky každého jazyka, vyvolávají celkem pochopitelné spory.

Základní Chomského argument souvisí s procesem osvojování mateřského jazyka dětmi. Chomsky tvrdí, že na základě pouhé zkušenosti si dítě nemůže osvojit nesmírně složitý gramatický systém. (Chomsky 1965 s. 47nn). Má-li být problém akvizice vyřešen, je proto podle něj nutné postulovat existenci nějaké vrozené struktury, která umožní vysvětlit nepoměr mezi zkušeností dětí s jazykem a jejich jazykovými schopnostmi. Vrozený je tedy jakýsi gramatický „základ“, jehož činnost je aktivována jazykovou zkušeností a jenž právě v interakci s touto zkušeností vede ke vzniku gramatik jednotlivých jazyků. Chomsky tuto teorii hlouběji propracoval až v 80. letech (jde o tzv. teorii principů a parametrů – principy jsou ony univerzální vlastnosti a parametry určují rozdíly jednotlivých gramatik, srov. Chomsky 1981, 1982), ale její základní rysy jsou již přítomny v pracích z let šedesátých.

Monoda Chomského pojetí vrozenosti nezaráží, ba naopak. Jednak implikuje karteziánský pohled, s čímž Monod, jak jsem viděli výše, žádný problém nemá, jednak mu dává příležitost odpovědět na otázky, které se s nastolením vrozenosti jazykové schopnosti objevují a které celý problém přesouvají z lingvistiky do biologie, prostřednictvím genetiky. Je třeba říct, že Chomsky sice v 60. letech chápal lingvistiku jako součást kognitivní psychologie, jeho interpretace jazyka v té době už ale odkazují i k biologii, protože je jasné, že problematika vrozenosti nastoluje otázky s biologií úzce související, a to zejména s evolucí. Chomsky především odmítá pohled, který považuje jazyk za *výtvor* evoluce. Taková myšlenka mu totiž vzhledem k zásadní zásadní rozdílnosti lidského jazyka a jiných komunikačních prostředků připadá absurdní – asi tak, jako by bylo absurdní spekulovat o „evoluci“ atomů z mračen elementárních částic (1968, s. 62).

Monodův pohled na věc však zcela jednoznačný není. Na jedné straně je sice s Chomským v naprosté shodě, když tvrdí, že jazyk není produktem evoluce centrálního nervového systému, ale jednou z jeho původních podmínek. Jazyková schopnost člověka je pak podle něj *plodem náhody*, která se prostě objevila a posléze se stala jednou z rozhodujících výhod lidí. Na druhou stranu se však Monod staví proti evoluční diskontinuitě mezi komunikačními prostředky lidoopů a lidským jazykem, byť uznává, že „symbolický jazyk člověka je naprosto nepřevoditelný na rozmanité (sluchové, dotykové, zrakové a jiné) prostředky komunikace využívané zvířaty“. Ještě protikladněji k onomu náhodnému objevení se jazykové schopnosti, již Monod s úsměvným nadhledem označuje za „zázrak“, však stojí jeho jediné přitakání empirikům, když tvrdí, „že u živých bytostí všechno včetně genetické vrozenosti pochází ze zkušeností, ať jde o stereotypní chování včel nebo o vrozený rámec lidského poznávání. Všechno pochází ze zkušenosti. Nikoli však z aktuální, průběžné, současné zkušenosti, kterou každý druh s každou novou generací nanovo opakuje, nýbrž spíše ze zkušenosti, jež nahromadila celá historie druhu v průběhu své evoluce“.⁴

S tímto druhým pohledem na evoluci by Chomsky jistě nesouhlasil, o čemž svědčí jeho názory v dalších letech. Dodejme, že od 70. let se zintenzivněla Chomského spolupráce s biologií a biologické aspekty jazykové kompetence se u něj stávají jedněmi z nejdůležitějších argumentů, o které se jeho obecné pojetí

⁴ Zejména o problémech vrozenosti a jazykové akvizici Monod s Chomským, Piagetem a dalšími osobně diskutoval v r. 1975. Tato diskuse je zaznamenána v Piatteli-Palmarini (1980)

jazyka opírá. S odkazem na názory Iana Tattersala, Jareda Diamonda, Francoise Jacoba a Salvadora Luriu tvrdí (Chomsky 2005, s. 3), že objevení se jazykové schopnosti bylo náhlé, že se jednalo o jakýsi „velký skok vpřed“ (great leap forward). Jazyková kompetence je tedy výsledkem genetické události, při níž došlo k zásadním změnám v mozku, které se staly základem pro vznik jazyků s bohatou syntaxí. Navíc, role jazyka jako komunikačního prostředku mezi individui je podle něj sekundární, protože komunikační potřeby nemohou vytvořit dostatečný tlak na vznik něčeho takového, jako je jazykový systém.

Poslední Monodův odkaz na Chomského se týká problematiky jazykové *creativity*. Nejsm si však zcela jistý, zda je Monodova interpretace ve shodě s Chomského intencí. Pokud totiž Chomsky mluví o tom, že jazyk je i ve svých nejjednodušších využitích skoro vždy novátorský, odkazuje k existenci jazykové kompetence, která právě toto novátorství umožňuje, ať už na straně produkce, tak i percepce řeči. Naproti tomu Monod jazykové novátorství dává do souvislosti s předpokladem subjektivní zkušenosti, „jakousi zvláštní nápodobu, která je vždy nová. A právě v tom se lidský jazyk také naprosto liší od zvířecího dorozumívání.“ Chomsky klade důraz na existenci jazykové kompetence (univerzální gramatiky), tedy určité mentální organizace umožňující *na základě pravidel* tvořit nové věty a rozumět jim, přičemž zde nejde o jakoukoliv formu nápodoby. Monodovo pojetí novátorství jako zvláštní nápodoby je více méně v souladu s pohledem na jazykovou kreativitu přijímaným odpůrci Chomského (viz níže). Spíše se tedy zdá, že Monod tuto distinkci prostě opomíjí a klade rovnítko mezi otevřeností jazykového systému, která je však přijímána všemi bez ohledu na příslušnost k té či oné lingvistické škole, a Chomského pojetím, které je určitou interpretací této obecné vlastnosti jazyka.

Podíváme-li se na Monoda a Chomského z perspektivy jejich způsobu myšlení, vidíme významné a naprosto zásadní shody. Především je pro oba z hlediska poznání nejdůležitější existence určité ideální formy, která je skrytá *za* pozorovatelným objektem. Vždyť Chomsky nejdříve vymezí, *co* je jazyk (jeho podstata), a poté navrhuje způsob jeho analýzy. Tento postoj se mu stává zároveň nástrojem obrany proti svým odpůrcům. Poukáže-li totiž někdo např. na to, že jazyk je ve svých projevech mnohem rozmanitější, složitější a ne přesně podléhající jasným pravidlům (třeba generativní gramatiky), Chomsky namítne, že tyto jevy jsou sice pozorovatelné, ale nejsou jazykem *per se*. Jsou to jevy pouze povrchové, jež jsou většinou důsledkem faktorů, které s jazykem, jak jej vymezuje on, nemají nic společného. Chomského postoj je vědomě dualistický (srov. hloubková vs. povrchová struktura vět, kompetence vs. performance), přičemž rozhodující roli pro přijetí jazykového dualismu hraje introspekce (a v případě generativismu to platí dvojnásob: jednak pro teorii, jednak pro metodu – viz rozlišování gramatických a negramatických vět). Stejně tak se introspekce nedokáže zříct ani Monod, protože „[i]ntrospekce, vzdor všem jejím rizikům, nám sděluje poněkud víc“. A shodně se Monod fakticky nezříká ani dualismu, byť je tento v rozporu s proklamovaným nárokem objektivit a byť ho nazývá iluzí. Ostatně přijímáme-li dualismus, vplouváme do vod introspekce a vice versa.

Chomského názory hrají v lingvistice už více než čtyřicet let ústřední roli a generativní gramatika stále patří mezi nejdůležitější lingvistické školy. Za tu dobu sice prošla určitými změnami (od tzv. standardní teorie, přes teorii řízení a vázání až po minimalistický program), ale Chomského obecně lingvistická východiska se od šedesátých let významně nezměnila. Nelze však říct, že by bylo v lingvistice Chomského pojetí

všeobecně a bez problému přijímáno. Právě naopak, jazykověda je relativně silně názorově rozdělena, a to především ve vztahu k obecnému pojetí jazyka, potažmo metodologii, jež s obecným přístupem k jazyku úzce souvisí.

Pro některé lingvisty je nepřijatelný zejména dualistický pohled na jazyk. Zde je však třeba zdůraznit, že jazykový dualismus má v lingvistice velmi dlouhou a silnou tradici – souvisí především se jménem F. de Saussura (1996) a rozvojem jazykovědného strukturalismu⁵ – a dodnes představuje pro většinu lingvistů výchozí bod jazykových bádání. Jedním z nejvýznamnějších proponentů nedualistického pohledu na jazyk je Paul Hopper, jenž ve druhé polovině 80. let přišel s teoretickým konceptem tzv. emergentní gramatiky (1987). Na rozdíl od Chomského či strukturalistů nechápe gramatiku jako systém, který předchází komunikaci a umožňuje ji, ale jako dynamický a sociální fenomén, jehož struktura je vždy asynchronní (deferred), v neustálém pohybu, a proto vlastně nikdy nedosažitelná – právě z tohoto z toho důvodu mluví o emergenci gramatiky. Gramatické kategorie tedy nejsou nějaké předem dané a pevné formy, ale neustále se přetvářejí v závislosti na individuálních zkušenostech mluvčích, aktuálním kontextu a celé řadě různých faktorů. Na druhou stranu podobnost výrazů a forem je dána tím, že v reálné komunikaci do značné míry opakujeme to, co jsme již ve svém řečovém chování úspěšně použili či slyšeli a viděli u jiných mluvčích, popř. tuto svou zkušenost modifikujeme. P. Hopper přirozený jazyk přirovnává k určité formě pastiše – mluvení je spíše vedeno nápodobou a rozpomínáním se na určité postupy a prostředky než následováním předem daných pravidel. V koncepci emergentní gramatiky se tedy jedná především o sledování a analýzu pravidelností objevujících se v proudu reálné komunikace. Cílem není odhalení nějaké pevné jazykové struktury, ale zachycení „strukturace“ gramatiky – a jelikož je tato strukturace dynamickým procesem, není možné postulovat „pevné“ gramatické kategorie. Ty mají pouze *pravděpodobnostní* charakter a při jejich interpretaci hraje silnou roli *frekvence* jejich výskytu v procesu reálné komunikace (srov. Bybee – Hopper 2001). Dodejme, že spory týkající se tohoto problému jsou stále velmi živé (srov. Newmeyer, 2003, 2005, Clark, 2005, Laury – Ono, 2005, Meyer – Tao, 2005, Gahl, – Garnsey, 2006, Bybee 2006).

Jedna ze zjevných Achilových pat generativismu souvisí s introspekci. Je jasné, že jde přitom o jeden z nejdůležitějších aspektů celé teorie – jelikož jazyk jako jev pro Chomského nehraje rozhodující roli, je introspekce a intuitivní hodnocení jazykových dat de facto jedinou cestou, jak zkoumat jazyk, který stojí za těmito jevy. Již od 70. let se ale objevují vážné kritiky používání introspekce (resp. intuice) při jazykových analýzách. Chomsky si byl jistě vědom, že lidé pravděpodobně nebudou hodnotit např. gramatičnost vs. negramatičnost naprosto shodně. Proto hovoří o tom, že jeho teorie je založena na představě ideálního mluvčího a homogenní jazykové komunitě, která perfektně zná svůj rodný jazyk a není ovlivněna nepodstatnými faktory, jako jsou omezení paměti, rozptýlení, změny pozornosti atd. (1965, s. 3). Je zřejmé, že Chomsky si tímto vymezením především buduje pozici pro vytvoření distinkce mezi jazykovou kompetencí a performancí, ale je poměrně nejasné, jak je tento přístup aplikovatelný na konkrétní jazykové analýzy. Např. Spencer (1973) experimentálně zaznamenal významnou rozdílnost mezi hodnocením gramatičnosti a akceptability stejných jazykových dat lingvisty a nelingvisty, čímž jen potvrdil tvrzení známé z experimentální psychologie, že „[s]rovnáme-li výpovědi p. o. [pokusných osob] získané při různých

⁵ Jde o tzv. language – parolovou dichotomii.

výzkumech, vycházejících z divergentních teoretických základních názorů, nelze popřít, že p. o. hovoří řečí teorie, která udává tón výzkumu, i když se mluví o tzv. neovlivňujících pokynech“ (Meili, 1967, s. 130). Ještě zajímavější jsou výzkumy W. Labova. Tomu se podařilo ukázat, že mluvčí v jistých případech *hodnotí* jazyková data, která často a pravidelně *používají*, jako neakceptovatelná (1975). Jejich jazyková kompetence tedy *systematicky* vytváří gramatické konstrukce, které pak ta samá kompetence hodnotí jako nepřijatelné.

Odmítnutí jazykového dualismu a introspekce však v praktické rovině vede k významným metodologickým problémům. Pokud někdo tvrdí, že se gramatika „vynořuje“ v používání jazyka, musí mít dostatečné množství jazykových dat, aby byl schopen tento proces vůbec zaznamenat. Významným impulsem pro rozvoj nechomskyánského přístupu k jazyku byl proto vznik jazykových korpusů, což jsou velké elektronické databáze textů (jak mluvených, tak psaných; dnes se velikost korpusů pohybuje v řádu stovek milionů slov) většinou vytvořené tak, aby co nejlépe reprezentovaly daný jazyk a umožnily jeho hlubší analýzy. První korpusy sice vznikaly již v 60. letech 20. stol., ale jejich prudký rozmach je záležitostí posledních 10-15 let. Jazykové korpusy se staly významným nástrojem, který umožňuje opustit metodu introspekce, zkoumat jazyk v jeho aktuálním užití a postulovat hypotézy, které jsou *intersubjektivně* testovatelné. Přirozeným důsledkem je rozvoj empirické lingvistiky v posledních letech, byť ne nějak závratně prudký (srov. Sampson 2005).

Další, a pokud vím ne příliš zdůrazňovaný, důsledek emergentního přístupu k jazyku a metodologie založené na analýze velkých jazykových souborů se týká obecné teorie jazyka a podle mého názoru je jedním z nejdůležitějších – jde o to, že jazyk už není třeba chápat jako vlastnost *jedince*, ale jako vlastnost *souboru* mluvčích. Tím se zcela mění perspektiva pohledu na přirozený jazyk. A například analýzy založené na teorii sítí ukázaly (Barabási, 2005), že syntaktické vlastnosti přirozeného jazyka vykazují shodné rysy jako mnohé jiné komplexní sítě, projevuje se u nich např. efekt malého světa, neškálovitost atd. (Ferrer-i-Cancho, 2004, 2005).

Jinou významnou alternativu v pohledu na přirozený jazyk představují práce komputačních lingvistů, kteří vytvářejí teoretické modely evoluce jazyka a nabízejí alternativní pohledy na základní předpoklady Chomského pohledu na jazyk, jako je otázka vrozenosti (Kirby – Dowman – Griffiths, 2007, Kirby – Smith – Brighton, 2004) či akvizice jazyka (Zuidema, 2003).

Vývoj lingvistiky posledních dvaceti let zejména ukazuje, že Chomského pohled na jazyk a metody jeho zkoumání jsou diskutabilní. Tento vývoj jako by na první pohled potvrzoval Monodova slova, že pro pokrok vědy je spor mezi empiriky a těmi, kteří za konkrétními jevy vidí ideální formy, nezbytný. To, zda tento vývoj potvrzuje i jeho další tvrzení, „že tento pokrok, k němuž přispívají i ti, co idejemi pohrdají, je opakovaně usvědčuje z omylu“, je ale (nejen v lingvistice) otevřená otázka, záleží spíše na přesvědčení a víře každého jedince. Možná že ale vývoj lingvistiky jen následuje biologii, kdy část biologů opouští paradigma, které mělo ve své době nepochybný význam a přineslo výsledky, které však zřejmě narazilo na své hranice (Mazzochi 2008) – paradigma, s nímž je Monod pevně spjat a jež sám vytvářel a rozvíjel. Oba, Monod a Chomsky, zosobňují stejný způsob myšlení. Dá se tedy předpokládat, že odolá-li Monodův přístup v biologii, odolá i Chomsky v lingvistice. Ale padne-li jeden, padne i druhý...

Literatura

- Barabási, A. L., *V pavučině síti*. Praha: Paseka, 2005.
- Bybee, J., *Language*, 82 (2006), 711 – 733.
- Bybee, J., Hopper, P. (eds), *Frequency and The Emergence of Linguistic Structure*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2001.
- Clark, B., *Language*, 81 (2005), 207 – 217.
- Comrie, B., *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford: Blackwell, 1981.
- Ferrer-i-Cancho, R., *Physical Review*, E69 (2004), 051915.
- Ferrer-i-Cancho, R., *Problems of quantitative linguistics*, 2005, 60 – 75.
- Gahl, S., Garnsey, S., *Language*, 82 (2006), 405 – 410.
- Greenberg, J. in *Universals of Language*. Greenberg, J. (ed.), Cambridge: MIT Press, 1966, 73 – 113.
- Hauser, M. D., Chomsky, N., Fitch, W. T., *Science*, 298 (2002), 1569 – 1579.
- Hopper, P., in *Proceedings of the thirteenth annual meeting of the Berkley Linguistics Society*. Berkley: Berkley Linguistics Society, 1987, 139 – 157.
- Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press, 1965.
- Chomsky, N., *Syntaktické struktury*. Praha: Academia, 1966a.
- Chomsky N., *Cartesian linguistics: a chapter in the history of rationalist thought*. New York: Harper & Row, 1966b.
- Chomsky, N., *Language and Mind*. New York /Chicago/San Francisco/Atlanta: Harcourt, Brace & World Inc., 1968.
- Chomsky, N., in N. Horstein and D. Lightfoot (eds.), *Explanation in Linguistics: The Logical Problem of Language Acquisition*. London: Longman, 1981.
- Chomsky, N., *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*. Cambridge: MIT Press, 1982.
- Chomsky, N., *Jazyk a zodpovednosť*. Bratislava: Archa, 1995.
- Chomsky, N., *Linguistic Inquiry*, 36 (2005), 1 – 22.
- Kirby, S., Smith, K., Brighton, H., *Studies in Language*, 28(2004), 587 – 607. Kirby, S., Dowman, M., Griffiths, T., *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104 (2007), 5241 – 5245.
- Labov, W., *What is a Linguistic Fact?* Lisse: Peter de Ridder, 1975.
- Laury, R., Ono, T., *Language*, 81 (2005), 218 – 225.
- Mazzocchi, F., *EMBO reports*, 9 (2008), 10 – 14.
- Meili, R., *Učebnice experimentální psychologie*. Praha: SPN, 1969.
- Meyer, Ch. F., Tao, H., *Language*, 81 (2005), 226 – 228.
- Newmayer, F. J., *Language*, 79 (2003), 682 – 707.
- Newmayer, F. J., *Language*, 81 (2005), 229 – 236.
- Newmayer, F. J., *Language*, 82 (2006), 399 – 404.
- Piatelli-Palmarini, M., *Language an Learning. The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. Cambridge“ Harvard University Press, 1980.
- Sampson, G., *International Journal of Corpus Linguistics*, 10 (2005), 15 – 36.
- Saussure, F., *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 1996.
- Spencer, N. J., *Journal of Psycholinguistic Research*, 2 (1973), 83 – 98.
- Zuidema, W., in Becker, S., Thrun, S., Obermayer, K., (eds.), *Advances in Neural Information Processing Systems 15*, Cambridge: MIT Press, 2003, 51 – 58.